

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О.І. БЕЛОВА

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.2.01[343.54+343.62]

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СІМ'Ї ТА НЕПОВНОЛІТНІХ¹

Досліджена необхідність визнання самостійним родовим об'єктом певної групи злочинів у сфері охорони сім'ї та неповнолітніх.

Кримінально-правова охорона сім'ї та неповнолітніх від суспільно небезпечних посягань є необхідною складовою частиною їх державного захисту, що являє собою одне з найважливіших завдань соціально орієнтованої держави. Поліпшення умов фізичного, психічного соціального та духовного розвитку підростаючого покоління, найбільш сприятливим природним середовищем якому є сім'я, виступає необхідною передумовою соціально-економічного і демографічного майбутнього нашої держави та суспільства в цілому. Як зазначається у Національній програмі "Діти України", затвердженій Указом Президента України від 18.01.1996 р. № 63/96, це є проблемою національного значення, що потребує першочергового вирішення. Виходячи з цього, посягання на відносини у сфері сім'ї та неповнолітніх являють собою значну суспільну небезпечність.

Аналіз чинного кримінального законодавства України показує, що у ньому передбачено низку статей, які встановлюють відповідальність за посягання на неповнолітніх, їх фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток, а також на сімейні відносини. Беручи до уваги цю обставину, можна априорі припустити, що ці злочини мають єдиний родовий об'єкт.

У теорії кримінального права під *родовим об'єктом* розуміється об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною й економічною сутністю суспільних відносин, які в силу цього повинні охоронятися єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм. Значення родового об'єкта полягає, насамперед, у тому, що він дозволяє провести класифікацію злочинів, об'єднати в межах однієї

глави (розділу) Особливої частини КК лише злочини, що посягають на один родовий об'єкт [1, с.63; 2, с.70-75].

Питання щодо визнання відносин, на які посягають злочини проти сім'ї та неповнолітніх, самостійним, окремим родовим об'єктом злочину в науці кримінального права є дискусійним. Як відомо, законодавець при здійсненні останньої кодифікації у КК не передбачив окремого розділу Особливої частини, який би об'єднував у собі злочини проти сім'ї та неповнолітніх. Оскільки ж критерієм формування Особливої частини вітчизняного кримінального законодавства, у тому числі й чинного КК, виступає родовий об'єкт злочину, то можна дійти висновку, що авторами проекту нового КК сімейні відносини та інші відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх у якості родового об'єкта злочину не розглядаються.

Незважаючи на це, в Особливій частині КК передбачено низку статей, в яких встановлено відповідальність за посягання саме на сімейні відносини або інші відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх. Такі статті ми знаходимо у різних розділах Особливої частини КК. Аналіз навчальної літератури і науково-практичних коментарів КК показує, що майже всі дослідники називають у якості об'єкта таких злочинів або сімейні відносини, або відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх. При цьому лишається без відповіді питання щодо співвідношення безпосередніх об'єктів злочинів проти сім'ї та неповнолітніх з об'єктом, що покладений в основу виділення того чи іншого розділу Особливої частини КК, у якому ці злочини розташовані. Так, наприклад, ст.166 КК "Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка та піклування" міститься у розділі У Особливої частини КК "Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина". Основним безпосереднім

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Орлов П.І. (НУВС).

об'єктом цього злочину науковці називають "всесторонній (фізичний, психічний, соціальний) розвиток дитини або особи, стосовно якої встановлена опіка чи піклування, а також встановлений порядок догляду за такими особами" [3, с.397] або "суспільні відносини, що забезпечують нормальний розвиток і виховання неповнолітніх, а також здоров'я, безпеку життя або здоров'я, особисту свободу, честь та гідність осіб, які підлягають опіці (піклуванню)" [4, с.116]. Але очевидно, що зазначені безпосередні об'єкти не співвідносяться з родовим об'єктом злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина як "особливе" і "окреме", що суперечить принципам побудови Особливої частини КК. Така ж неузгодженість вбачається й щодо інших злочинів проти сім'ї та неповнолітніх.

Науковці з кримінального права вже протягом декількох десятиріч висловлювали та обґрунтовували думку щодо необхідності визнання самостійним родовим об'єктом певної групи злочинів відносини у сфері охорони сім'ї та неповнолітніх. Звертає на себе увагу те, що базою такого висновку науковців виступали як дослідження загальнотеоретичних питань кримінального права, так і дослідження проблем кримінальної відповідальності за окремі злочини проти сім'ї та неповнолітніх.

Так, М.І. Коржанський у роботі «Объект и предмет уголовного-правовой охраны» робить висновок, що побудована за ознакою родового об'єкту посягання система Особливої частини кримінального законодавства повинна мати главу № 6 "Злочини проти сім'ї та молоді" [2, с.118].

На необхідність виділення за ознакою родового об'єкту такої глави звертали увагу й дослідники проблем *кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність*. Так, В.К. Негоденко визначив родовий об'єкт втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність як сукупність суспільних відносин по вихованню підростаючого покоління, та запропонував об'єднати злочини, об'єктом яких є особа дітей і підлітків, їх здоров'я та нормальний моральний розвиток, в окрему главу "Злочини проти дітей і підлітків" [5, с.13-18]. Автори навчального посібника «Эффективность борьбы с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность» вважають, що норма, яка передбачає відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, могла б відкрити самостійну главу в Особливій частині КК – про злочини проти сім'ї, дитинства та юнацтва [6, с.23]. При дослідженні проблем кримінально-правової боротьби з втягненням неповнолітніх в пияцтво К.К. Кусниденов робить висновок про можливість закріплення в КК самостійної глави „Про злочини проти нормального розвитку неповнолітніх”, до якої, на його думку, і слід включити аналізовану норму [7, с.10]. М.О. Бабій обґрунтував, що родовим об'єктом втягнення неповнолітніх у пияцтво є особистість неповнолітнього та запропонував включити цей злочин до спеціальної глави КК про злочини проти сім'ї та неповнолітніх [8, с.8-9].

Обґрунтування необхідності визнання відносин у сфері сім'ї та неповнолітніх родовим об'єктом злочину і виділення на цій підставі окремої глави Особливої частини КК ми знаходимо і в наукових працях, присвячених проблемам *кримінальної відповідальності за злісне ухилення від платежу аліментів на утримання дітей*. Так, Л.В. Дорош

вважає родовим об'єктом цього злочину охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що виражають інтереси сім'ї, забезпечують її нормальне існування, та інтереси дітей по їх нормальному фізичному і духовному розвитку. На цій підставі робиться висновок, що всі злочини проти сім'ї та дітей слід виділити в окрему главу Особливої частини КК, яку, з урахуванням їх суспільної небезпеки, слід розмістити після глави "Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи" [9, с.6-8]. Л.П. Михайлова визначає безпосереднім об'єктом злісного ухилення від платежу аліментів дітям майнові сімейні відносини, що входять до складу родового об'єкту. Таким родовим об'єктом, на думку автора, є сімейні відносини, які включають майнові сімейні відносини, особисті сімейні відносини та встановлений законодавством порядок та умови укладення шлюбу. Посягання на зазначений родовий об'єкт запропоновано об'єднати у главу "Злочини проти шлюбу, сім'ї та неповнолітніх", яку слід розташувати за главою про злочини проти особи [10, с.5-6, 10-12].

Пропозиції радянської кримінально-правової науки щодо виділення за ознакою єдиного родового об'єкту злочинів проти сім'ї та неповнолітніх в окремий розділ Особливої частини КК були враховані у Кримінальному кодексі Російської Федерації, який містить главу 20 "Злочини проти сім'ї та неповнолітніх". Російські науковці, спираючись на таке рішення законодавця, вже не висловлюють жодних сумнівів щодо існування єдиного родового об'єкта, на який посягають злочини проти сім'ї та неповнолітніх. Але щодо визначення змісту цього об'єкта у сучасній російській теорії кримінального права дискусія ще не завершена. Так, на думку О.Є. Якубова, родовим об'єктом злочинів, передбачених главою 20 КК РФ, є суспільні відносини, що забезпечують нормальний розвиток та виховання неповнолітніх й охорону сім'ї [11, с.360]. М.К. Семернев визначає родовий об'єкт цих злочинів суспільні відносини, які складаються з приводу охорони сім'ї, законних прав батьків (усиновителів), нормального фізичного, інтелектуального та морального розвитку неповнолітніх. З критикою такого розуміння родового об'єкту злочинів, відповідальність за які передбачена главою 20 КК РФ, виступив Ю.Є. Пудовочкін. Він вважає, що розглядувані злочини посягають лише на фізичний, духовний й соціальний розвиток неповнолітніх. Щодо посягань при вчиненні таких злочинів на сім'ю, то вони повністю обумовлені заподіянням шкоди розвитку неповнолітніх. При цьому визнається, що злочинний вплив на сім'ю обов'язково відбивається на вихованні неповнолітнього, й, навпаки, здійснення негативного впливу на процес формування особи останнього є порушенням однієї з функцій сім'ї. Враховуючи зазначені обставини, інтереси сім'ї пропонується вважати лише додатковим або факультативним об'єктом злочину, а тому вони не можуть бути вказаними у назві статті. У якості додаткових аргументів на користь цього висновку також зазначається, що передбачені главою 20 КК РФ злочини належать до злочинів проти особи (вони входять до складу розділу УП КК РФ "Злочини проти особи"), а не якихось соціальних утворень. Крім того, їх аналіз показує, що серед розглядуваних злочинів не порушує інтересів неповнолітнього лише невиконання обов'язків по утриманню батьків (ч.2 ст.157 КК РФ). Все це призвело вченого до висновку, що слово

“сім’я” слід виключити із назви глави 20 КК РФ та йменувати її “Злочини проти розвитку неповнолітніх” [12, с.84, 85].

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що науковці з кримінального права майже одностайно визнають, що злочини проти сім’ї та неповнолітніх мають власний родовий об’єкт. Але останній, на думку одних науковців, обмежується лише суспільними відносинами, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх, на думку інших – включає в себе також і сімейні відносини. Останню точку зору ми вважаємо більш переконливою.

По-перше, сімейні відносини являють собою один з найбільш важливих для суспільства вид відносин, належне функціонування яких не лише є необхідною умовою для забезпечення сімейного виховання, належного духовного і фізичного розвитку дітей, але й являє собою один із чинників “здоров’я суспільства”. Ці відносини піддані правовому регулюванню у кодифікованому нормативному акті, яким виступає Сімейний кодекс України. Метою такого регулювання, як зазначено у ч.2 ст.1 цього кодексу, є:

- зміцнення сім’ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов’язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім’ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Піддані правовому регулюванню, сімейні відносини потребують і правової охорони взагалі та кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань зокрема. Остання є функцією кримінального права і має здійснюватися за допомогою єдиної й несуперечливої системи норм кримінального права, в яких встановлено відповідальність за злочини проти сімейних відносин.

По-друге, аналіз чинного кримінального законодавства показує, що вже на сучасному етапі в ньому існує низка норм, які передбачають відповідальність за посягання на сімейні відносини, не обмежуючись при цьому лише відносинами щодо забезпечення нормального розвитку неповнолітніх. До складу таких норм належить не лише ст.165 КК “Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків”, як це іноді стверджується у науковій літературі [12, с.87], але й інші статті Особливої частини КК. Оскільки більш докладний аналіз безпосередніх об’єктів злочинів проти сім’ї та неповнолітніх буде здійснений далі, то на цьому етапі дослідження дозволимо собі обмежитися лише декількома прикладами. Так, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст.164 КК) зовні виглядає як злочин, що завдає шкоди майновим правам неповнолітнього, а через це й впливає на його нормальний соціальний, фізичний та духовний розвиток. Але якщо проаналізувати об’єкт цього злочину більш уважно, то побачимо, що від вчинення таких діянь шкода завдається майновим сімейним відносинам в цілому. Відомо, що у переважній більшості випадків мати, яка не отримує аліментів від батька дитини, робить все можливе, щоб дитина цього не відчувала. За таких обставин, у першу чергу, мати обмежує матеріальні витрати на себе та інших пов-

нолітніх членів сім’ї, намагається знайти додаткові джерела заробітку, чим нерідко внаслідок перевтоми завдає шкоди власному фізичному та психічному здоров’ю. З цього випливає, що при вчиненні ухилення від сплати аліментів на утримання дітей основним безпосереднім об’єктом виступають майнові сімейні відносини, а додатковим – відносини, що забезпечують нормальний фізичний, соціальний або духовний розвиток неповнолітнього. Іншим прикладом може виступати діяння, передбачене ст.148 КК - підміна дитини. Внаслідок таких протиправних дій дитина, яка була незаконно підмінена й передана в іншу сім’ю, об’єктивно може попасти в умови, що на високому рівні забезпечать її фізичний, соціальний та духовний розвиток. Не виключено, що такі умови будуть значно кращими, ніж ті, які могли б та хотіли створити її рідні батьки. Інша справа, що від вчинення цього злочину страждають немайнові сімейні відносини у частині, з одного боку, можливості батьків бути разом із власною дитиною, піклуватися про неї, здійснювати її виховання тощо, з іншого – можливості дитини жити у сім’ї із рідними батьками. З огляду на це, твердження, що цей злочин завдає шкоди виключно відносинам, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітнього, а на сімейні відносини не посягає, виглядає безпідставним.

По-третє, аналіз сучасних тенденцій суспільного розвитку нашої держави дозволяє прогнозувати подальше розширення кримінально-правової охорони сімейних відносин. На користь цього свідчить суттєве збільшення кількості сімейних відносин, які піддані правовій регламентації новим Сімейним кодексом України порівняно із законодавством про шлюб та сім’ю, що діяло в Україні до 1.01.2004 р. Таке рішення законодавця вдається цілком обгрунтованим з огляду на зацікавленість держави і суспільства у зміцненні сімейних відносин, а також розвиток в Україні приватної власності, значне розширення суспільства залежно від майнового стану тощо. Неважко припустити, що у подальшому певна кількість сімейних відносин, що зараз піддані правовому регулюванню, будуть поставлені й під кримінально-правову охорону від суспільно небезпечних посягань. На користь такого висновку свідчить й аналіз зарубіжного кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за злочини проти сім’ї. Так, зокрема, Кримінальний кодекс ФРН містить розділ дванадцятий “Злочинні діяння проти громадянського стану, шлюбу та сім’ї” [13, с.106-107], у Кримінальний кодекс Іспанії існує розділ ХІІ “Злочини проти шлюбних відносин”, що складається з трьох глав: “Незаконний шлюб”, “Незаконне усиновлення, порушення батьківських прав, порушення статусу неповнолітнього” та “Злочини проти сімейних прав та обов’язків” [14, с.72-76].

Таким чином, родовим об’єктом злочинів проти сім’ї та неповнолітніх виступають сімейні відносини та відносини, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тацій В.Я. Об’єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник. -Х.: УкрІЮА, 1994. -76 с.

2. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. -М.: Академия МВД СССР, 1980. -248 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5.04.2001 р. /За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. -К.: Каннон, 2001. -1104 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник /За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. -Х.: Право, 1997. -368 с.
5. Негоденко В.К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. -К.: Наукова думка, 1971. -72 с.
6. Эффективность борьбы с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность: Учеб. пособие /Под ред. А.И. Марцева. -Омск: Изд. Омской высшей школы милиции МВД СССР, 1985. -60 с.
7. Кусниденов К.К. Уголовно-правовая борьба с вовлечением несовершеннолетних в пьянство: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. -М., 1978. -20 с.
8. Бабий Н.А. Уголовная ответственность за спайвание несовершеннолетних: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. -Минск, 1984. -19 с.
9. Дорош Л.В. Уголовная ответственность за злостное уклонение от платежа алиментов на содержание детей: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. -Харьков, 1982. -19 с.
10. Михайлова Л.П. Уголовно-правовая борьба со злостным уклонением от уплаты алиментов детям: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. -М., 1983. -20 с.
11. Курс уголовного права. Особенная часть: Т.3 /Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. -М.: ИКД Зерцало-М, 2002. -468 с.
12. Пудовочкин Ю.Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних. -СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. -293 с.
13. Уголовный кодекс ФРГ. -М.: Зерцало, 2000. -208 с.
14. Уголовный кодекс Испании. -М.: Зерцало, 1998. -218 с.

Надійшла до редколегії 09.02.2005

БЕЛОВА О.И. РОДОВОЙ ОБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СЕМЬИ И НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
Исследована необходимость признания самостоятельным родовым объектом определенной группы преступлений в сфере охраны семьи и несовершеннолетних.

***

BELOVA O.I. PATRIMONIAL OBJECT OF CRIMES AGAINST FAMILY AND MINORS
Necessity of recognition by independent patrimonial object of the certain group of crimes in sphere of protection of family and minors is investigated.

В.Н. БЕСЧАСТНЫЙ

Донецкий юридический ин-т МВД Донецкого национального ун-та

УДК 316.6:35.08

КОРПОРАТИВНАЯ КУЛЬТУРА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ, КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ ПЕРСОНАЛА¹

Проведен анализ сложившейся практики внутрислужебных отношений и системы ценностей в милиции, а также взаимосвязи корпоративной культуры с процессом профессионализации персонала.

Еще сравнительно недавно человек в погонах, военнослужащий, работник правоохранительных органов и других силовых структур, в глазах большей части общества являлся эталоном гражданина и представителя власти, образцом соблюдения нравственных и культурных норм, человеком, наделенным особыми благородными качествами, высоким чувством достоинства и чести. Однако необходимо признать, что сегодня, в силу различных обстоятельств и факторов, ситуация изменилась, как из-

менилось и само общество и силовые, правоохранительные институты.

Несмотря на «всеобщее падение нравов» подавляющее большинство работников органов внутренних дел честно и добросовестно выполняют свой долг, оставаясь верными служебным идеалам и ценностям. Учитывая, что система органов внутренних дел, формируемая десятилетиями, является достаточно консервативной структурой, она удивительно сохранила фундаментальные духовные основы внутриведомственной культуры. Сегодня, как и прежде, в милицеейской среде культивируются понятия офицерской чести, профессиональной гордости, товари-

¹ Первичная рекомендация по направлению исследований: канд. юрид. наук Пашутин В.В. (ДЮИ МВД при ДонНУ).